

ЕТИКАТА И МЯСТОТО Й В ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА ПРАКТИКА И ИЗСЛЕДВАНИЯ

МАРГАРИТА БАКРАЧЕВА

СУ “Св. Климент Охридски“

m.bakracheva@abv.bg

ETHICS AND ITS PLACE IN THE PSYCHOLOGICAL PRACTICE AND RESEARCH

MARGARITA BAKRACHEVA

SU “St. Kliment Ohridski”

Abstract

The ethics in psychology covers a wide range of professional fields – educational psychology, organizational; psychology, clinical psychology, counselling, research, lecturing, etc. Our main focus is not on ethical standards but on outlining the twofold essence of ethics – as guidelines, protecting both clients and practitioners but most of all as personal value that is to be developed throughout life span.

Key words: psychological ethics, counselling ethics, research ethics

Етичните въпроси са неразривна част от всеки един аспект на професионалната дейност на психолога – в различните клонове и реализация като изследовател, консултант, училищен психолог, организационен психолог, здравен психолог, преподавател, представящ професията в медиите и т.н. Те няма как да бъдат резюмирани или обобщени в един кодекс или наръчник, още по-малко в един доклад. Има множество теоретични направления и изследвания, както и норми, представяни в литературата. Целта,

която си поставям тук, е различна. Тя е да се опитам да засегна някои въпроси, които са част от множеството отворени теми, които са предмет на развиване и регулиране.

Етичните кодекси на всяко сдружение и асоциация на тесните специалисти, както и на дружеството на психолозите като цяло имат за цел да определят основно някои задължителни параметри, които да гарантират правата и защитата на клиентите, но от друга страна да помогнат на практикуващите да се ориентират и също така да се чувстват защитени. Задължителните етични норми обаче далеч не могат да обхванат въпросите и материята, която се развива и винаги остава полета за допълване. Особено в практически и приложен аспект. те не са в състояние изчерпателно и статично да изчерпят богатството и необятността на феномена етични въпроси. Етиката освен наука, изследователско поле, обучение, остава и в тясна връзка с личните разбирания, умения за себerefлексия и поведение на практикуващите.

Какъв е смисълът на етичните кодекси?

Те се изграждат от групи професионалисти с цел

- защита на клиентите
- предоставяне на указания на практикуващите
- спазване на професионално отношение в организациите

Етични кодекси има всяка професионална организация, комисии, редколегии на списания, които добре познаваме. Въпросът, който никога не е бил поставян под съмнение, е нужни ли са те. Това, което е важно в практически план е какви са правомощията на етичните комисии и дали и докъде се простират възможностите им. Тук вече може да говорим за две нива на етична практика

- задължителна етика – задължителните „трябва“

- лична етика – стандарти на мислене и поведение

Второто допълва първото и го обезсмисля, ако има дисонанс.

Нещо повече, всеки етичен кодекс е приложим единствено за лицата, които са го приели и са се ангажирали да спазват нормите му.

Тъй като доминиращата представа за психолога е като практикуващ консултативна или терапевтична дейност, ще използвам повече примери за тази отворена тема. Нека започнем с един пример за възможните или по-често част от възможните реакции на един и същи казус – клиент има нужда от консултации, но няма финансовата възможност да си ги позволи. Как биха могли да реагират консултантите или терапевтите в този случай?

Терапевт А: „Съжалявам, но не мога да работя с вас безплатно. Мога да ви препоръчам по-евтин център.

Терапевт В: Обикновено не работя без пари, но разбирам затрудненията ви. Може да платите толкова, колкото може да си позволите. Може да компенсирате с доброволен труд.

Терапевт С: Предлагам ви да отложим терапията докато можете да си позволите.

Терапевт D: Не мога да си позволя да работя с вас безплатно, но мога да ви предложа алтернатива. Водете си дневник, ще се виждаме половин час месечно да го обсъждаме. Когато можете да си позволите, ще продължим стандартната терапия.

Личният отговор и избор са плод на отговорността на практикуващия. В частност в тесния случай, когато част от терапията в психологическата практика е свързана с инвестицията и на финанси за гарантиране на по-добър резултат и ангажираност на клиента.

Винаги обаче остава въпросът за тези ситуации, които нямат препоръки и готова рамка, в които на определен план излиза личността и обвързаността на предоставящия услугата.

Следващите отворени въпроси са насочени именно в тази връзка. Някои от водещите принципи, без списъкът да има претенции да бъде изчерпателен, е свързан с обмислянето на няколко групи въпроси от страна на практикуващия психолог, независимо в кой клон на психологията:

- Идентифицирайте проблемите. Каква е същността, кой участва. Кое е важно и кое може да се игнорира, кой е засегнат.

- Запознайте се с етичния кодекс. Съвпада ли с вашите ценности и етика?

- Запознайте се с правилниците и законите.

- Консултирайте се. Една от причините за етичните проблеми се дължи на липсата на обективна оценка.

- Обмислете възможните действия, съберете максимум възможности.

- Обмислете възможните последствия.

- Изберете най-добрата алтернатива.

- Винаги работете в мрежа. Част от личната етика на психолога е да си дава сметка докъде се простират възможностите и правата му и да има изградена мрежа специалисти, с които да взаимодейства – лекари, психиатри, юристи и др.

Относно личната етика, тя е предмет на непрекъснато поставяне под въпрос и развитие. Ригидността и приемането на себе си като експерт, вездесъщ по всички въпроси, крие множество етични

рискове. Някои от „отрезвяващите“ въпроси, които е добре периодично да си задава всеки психолог, са:

- Достатъчно ли съм обективен или имам лично отношение към проблема на клиента?
- До каква степен завися от оценката, която получавам от другите, за да съм сигурен в ценността си?
- Получавам ли достатъчно признание и подкрепа от значимите други в живота си?
- Чувствам ли провал и вина когато клиентите ми нямат напредък? Отразява ли се това на работата ми?

Част от етичните въпроси в практиката на психолога, аналогично на финансовия механизъм, е свързан с класическите форми на трансфер и контра трансфер. Трансфер е процесът на проекции от страна на клиента към терапевта и в частност как психологът отговаря на въпроси, свързани с личния му живот, позволява ли си да дава примери със себе си и размива ли или запазва границите с работата

Контрапреносът са всички проекции на терапевта, които могат да изкривят преценката му – при защитни механизми, преминаване на емпатията в афект, лични конфликти. Реакциите на контрапренос са

- Свърхобгрижване / предпазване на клиента
- Подценяване на клиента
- Отхвърляне на клиента
- Нужда от постоянно одобрение и подкрепа
- Виждане на себе си в клиента

- Развиване на сексуални или романтични чувства
- Даване на съвети
- Започване на приятелски или социален контакт с клиента
- Зависимост на клиента

Много клиенти изживяват период на зависимост от терапията и терапевта. Това е нормално и описано като част от процеса. Проблем има единствено когато терапевтът стимулира това, защото това често може да остане неосъзнато.

Важен етичен въпрос представлява също и кога да бъде прекратяване на терапията. Повечето кодекси предвиждат указания когато терапията не води до положителни промени, да бъде прекратена, но този принцип не винаги се спазва.

Отговорност от етична гледна точка за правилното отношение и здравословна емпатия към клиента е и психичното здраве на терапевта или консултанта. Стресът в консултирането и бърнаутът както при всяка професия, могат да останат незабелязани и по този начин косвени да се отразят на качеството на предоставяната услуга и да доведат до липса на граници с клиента, прекомерен акцент върху финансовата част и успеха, лично ангажиране извън професионалните граници, неотчитане на вътрешните битки и свят на клиента, неотчитане на вътрешния стрес. Решение тук може да се търси в интервизията и тя да се използва винаги когато това е възможно, нещо, което за съжаление, остава недооценено в практиката.

Част от въпросите за себerefлексия, които може да си поставя всеки психолог, са:

- Какво мислите, че можете да предложите / дадете на другия(те)?

• Какво знаете за себе си и какви проблеми очаквате да срещнете?

• Отчитане на собствените ценности и роля

• Терапевтът може да не споделя ценностите и възгледите на клиента, но не може да ги осъжда. Зачитате ли правото на клиента да има различни ценности?

• Смятате ли, че е допустимо да се опитвате да влияете на ценностите на клиента?

• Можете ли да се въздържите от съвети, оценки и съждения?

• Можете ли да дадете свобода на клиента?

• Можете ли да останете верни на себе си?

• Етично ли е да работите с клиент, който ви напърга?

• Можете ли да запазите неутралност и обективност?

• В каква степен разкривате лична информация и себе си?

• Какво е невербалното ви поведение?

• Какви са вашите стереотипи?

• Спазвате ли право на клиента на информирано съгласие

• Какви са ползите и рисковете от терапията?

• Какви са финансовите условия и продължителността?

• Каква е доверителността и конфиденциалността?

• Знае ли клиентът, че има право по всяко време да прекрати терапията?

• Как реагирате на заявките за онлайн консултиране

• Как решавате нерегламентираната законово морална дилема за съобщаване на агресивни и суицидни мисли

• Осъждате ли действия / мисли?

- Определяте ли съвместно с клиента целите на терапията / консултирането или подхождате директивно?

- Какъв да бъде фокусът на сесиите? Кой е най-подходящият подход? Информирали ли сте клиента за алтернативите? Принципно резултатите от изследвания, съпоставящи различните психотерапевтични школи разкриват, че всеки подход дава сравнително еднакви и бързи резултати. Около 10% от клиентите се влошават вследствие на терапията. В повечето случаи дългосрочната терапия дава по-добри резултати. Запознат ли е с това клиентът, за да направи избора си?

Не по-малко важен въпрос е и изследователската етика и начина на отразяване на данните в медиите. По-голямата част от изследванията са срезови и непредставителни и това е факт, характерен не само за България. Финансовите и времевите параметри често не позволяват провеждането на лонгитюдни и представителни изследвания. Това не е проблем. Дори и да са такива, отново остава важният въпрос с интерпретирането и поднасянето на данните. Всяко сравнение и обобщаване на „българите”, „лекарите” или друга национална, регионална, професионална или обобщаваща категория, остава в голяма степен некоректно. Психологията не е точна наука и не трябва да забравяме, че прасим моментна снимка. Резултатите, които получаваме независимо от предмета и дизайна на изследването, представляват само една моментна снимка и трябва да се тълкуват като такива, без свръхинтерпретации. Често, особено в медиите, наблюдаваме точно обратното. Това, с което можем и е наш ангажимент, е да не допринасяме за и да не бъдем част от този процес. Това, което сме отчели днес, е влияние на съвкупни фактори –

личности, макрорамка и микрокултура, социалните и икономическите влияния. Утре те могат да бъдат различни. Реакциите и поведението на хората, в по-продължителен план и нагласите, следват това, което се случва в света около нас.

Всички очертани по-горе тематични области са на първо място неизчерпващи полето на приложната психология, но най-вече отворени теми. Етиката не е статична рамка, учебник, който може да бъде наизустен. Етичността в реалността се проявява ежедневно, надгражда се и се обогатява в оптималния случай. Само тогава можем да говорим за етичност – ако личният ни стандарт се разширява непрекъснато.